

O JEDINSTVENOM JEZIKU FILOZOFIJE I ZNANOSTI I O INTERPRETACIJI GOVORA

MATJAZ POTRČ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 800.1
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1983-09-30

Interes lingvistike za jezik razlikuje se od interesa filozofije: prva je zaokupljena problemima strukture pojedinačnih jezika, dok se druga bavi mogućnošću izgradnje jednog jedinstvenog univerzalnog jezika. Tek pojavom suvremene logike postaje moguća filozofska interpretacija (univerzalnog) jezika (koja može biti korisna npr. lingvistima). Ali utemeljenje tog jezika treba vanjsku podlogu — sve njegove termine trebamo svesti na termine jedne pojedinačne znanosti. Otud teza fizikalizma, koja tvrdi da su semantički pojmovi neopravdani, ako ih ne objasnimo fizikalističkim, dakle nesemantičkim pojmovima. Uvjet je toga da ni jednu znanost ne možemo odrediti njezinim vlastitim terminima, a da postoji barem jedna znanstvena osnova (npr. fizikalizam), koja se može opravdati vlastitim terminima, dakle na jedan refleksivan način. U suvremenoj lingvistici (generativna gramatika) pored razmatranja empirijskih propozicija traži se i epistemološko podgrađivanje teorije jedinstvenim jezikom znanosti (npr. biologije). Jedna nova interesantna teza tvrdi da to podgrađivanje nije nužno, dakle da možemo graditi interpretaciju jezika ne obazirući se na epistemološku podlogu — naglasak prelazi na interpretaciju odsjeka i argumentativni postupak.

Za razliku¹ od lingvistike, koje je predmet jezik a zadaća proučavanje strukture jezika² — u tom smislu da taj jezik, kojeg lingvistika proučava, nije samo jedan nego ih ima više, iako se lingvistika uvijek interesira za *jedan pojedinačni jezik* u mnoštvu jezika — filozofija (odnosno logika kao njezina disciplina) zanima se za mogućnost konstrukcije *jednog jezika*, koji bi sažeo ujedinjujuće crte različitih jezika.

Taj napor nije mogao donijeti zadovoljavajuće rezultate sve dok je logika (a time i filozofija) metodološki (na primjer kod oblika zaključivanja) polazila od zgrade *pojedinačnog jezika*, koliko ona i bila pokušavala da na jedan autonoman način (npr. ontološki) odredi temeljne kategorije misli. Zato nas ne može začuditi što su upravo lingvisti³ dokazivali kako kod naizgled najopćijih kategorija misli zapravo imamo posla s kategorijama pojedinačnog (npr. starogrčkog) jezika.

Drugim riječima: pokušaji enciklopedijske kombinatorike (Raymond Lullus, Leibniz) nisu mogli osigurati *jedan, jedinstveni jezik* filozofije

¹ *Potica* (i ne više od toga) za sljedeće razmišljanje-skicu jest predavanje N. Sesardića o fizikalizmu i ujedinjavanju znanosti u okviru Sekeije za logiku SFD, te razgovor s N. Miščevićem uz njegovo predavanje o odnosu između logike i lingvistike na Slobodnoj katedri FF u Ljubljani, u maju 1983.

² V. Motaln skrenuo mi je pažnju na jednostavni način objašnjenja razlike između strukture »običnog jezika« i »umjetnog jezika«: strukturu običnog jezika obilježava veliki broj početnih elemenata, s ograničenim rekurzivnim (»prapradjed«) a bogatim generativnim vezama. S obzirom na razliku tih dviju struktura javlja se pitanje mogućnosti njihova jednoobraznog pridruživanja (principijelno ono nije nemoguće, pošto tako viđen »umjetni jezik« nije zatvoren). Tu imamo još pitanje interpretacije: za »umjetni jezik« ono se rješava njegovim priredivanjem predmetnom jeziku; kod »običnog jezika« pitanje je interpretacije odnosno denotacije često epistemološki (ontološki, tj. metafizički) podređeno.

(odnosno znanosti), sve dok su polazili od S-P interpretacije rečenice, što predstavlja, naravno, gramatički oblik: sve dok moderna logika nije postala *autonomna disciplina* (u tom smislu da nije više polazila od lingvističkih data).

Tek kada je logika (s Fregeom) dobila svoju *samostalnost* načelno je postala moguća takva (filozofska) interpretacija jezika, koja bi mogla kasnije — kao oruđe — interesirati lingviste (kao što je npr. Chomsky).

Zbog toga možemo govoriti o *filozofskoj interpretaciji jezika* tek na Fregeovu tragu. Tu mislimo na jezik koji može opravdano interesirati filozofe: njegov je biljeg, da je *jedan jedinstveni jezik*. Takav jezik naravno nije jezik koji bi interesirao lingviste, pošto se oni bave interpretacijom *jednog jezika u mnoštvu jezika*.

U slijedećim recima posvetit ću nekoliko riječi:

— jedinstvenom jeziku filozofije

— jednom načinu kako interpretacija jezika (u posljednjoj instanci »prirodnog jezika«, ali kao aproksimativno dostižne granice) može biti interesantna za filozofe

— na tom tragu, ja ću na kraju pokušati skicirati kako lingvist može razlikovati između svoje aktivnosti (tj. interpretacije jednog jezika u mnoštvu jezika) i epistemološke osnove, dakle filozofskog nazora, koji bi trebao biti u podlozi te aktivnosti.

&

Jedinstveni jezik filozofije *nije* obični raz-govorni jezik, i to već zbog činjenice što taj posljednji nije jedinstven. Otud prvi paradoks: u onom trenutku kad je filozofiji bilo moguće da faktički formulira jedinstveni jezik (kada su se segmenti njenog jezika odvojili od gramatičnog oblika, npr. S-P), taj jezik *u strogom smislu* nije imao više nikakvog posla s »prirodnim jezikom« (najposlije, iščeznuo je san o jedinstvenom jeziku ko ijne bi više dopuštao nejasnosti i homofonije, te bi bilo moguće da ga govorimo), već se jezik filozofije (logike) požurio da se artikulira kao *jedinstveni jezik znanosti, jezik Jedinstva Znanosti*.⁴

Ali: budući da svaki jezik, pa i Jezik Jedinstva Znanosti kao takav ostaje samo jedan jezik (u mnoštvu jezika), u tridesetim se godinama s Carnapom⁵ ispostavlja da možemo dospjeti do tog jezika tek kada »sve termine znanosti svedemo na termine određene pojedinačne znanosti (npr. fizike, ili psihologije)«.⁶

³ E. Benveniste, »Catégories de pensée et catégories de la langue«, *Etudes philosophiques*, br. 4, 1958, P. U. F., Paris, preštampano u *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, Paris 1966, str. 63-74. (Univerzalnost »Bića« kao »ontološke« kategorije, dakle, slaže se s mogućnošću preslikavanja temeljnog gramatičkog oblika starogrčkog jezika na sve dosad poznate jezike).

⁴ Naravno, Raymond Lullus npr. govori o »Drvetu znanosti«, ali filozofski jezici prije Fregea *nisu* bili sposobni ponuditi oruđe za interpretaciju *jednog između mnoštva jezika* (a to interesira lingvistiku).

⁵ R. Carnap, »Logical Foundations of the Unity of Science«, *International Encyclopedia of Unified Science*, Vol. I, str. 42-62, Univ. of Chicago Press, Chicago 1938.

⁶ Paul Oppenheim i Hilary Putnam: »Unity of Science as a Working Hypothesis«, u: *Concepts, Theories and the Mind-Body Problem*, Minnesota

Otud se *Jedinstvenost Jezika* ispostavlja kao najslabiji pojam Jedinstvenosti Znanosti: jači je već pojam *Jedinstvenosti Zakona*, ali još je jači pojam kada se »Zakoni znanosti ne samo svode na zakone jedne discipline, nego su u određenom intuitivnom smislu zakoni ove discipline 'ujedinjeni' odnosno 'stoje u međusobnoj vezi'«. ⁷

Jedinstveni se Jezik Znanosti tako, u trenu kad bi trebao konačno da postoji, svodi na ne-jezičnu, fizikalnu podlogu (dobivamo ga pomoću »mikro-redukcije«).

&

Navođenjem *fizikalističke* teze prispjeli smo na kraj puta i na određeni način vratili na početak tridesetih godina, kada su znanstveno usmjereni filozofi držali da su *semantički pojmovi* (*semantika*, za razliku od sintakse tek omogućuje interpretaciju — na kraju, da se kaže, »prirodnog« jezika) kao što su »istina« i »značenje« *neopravdani*, i da ih ne možemo uključivati u znanstveni pogled na svijet. ⁸

Tarski je svojim radom o pojmu istine promijenio scenu i od njega je vrijedilo kao općeprihvaćeno uvjerenje (Carnap, Popper) da možemo znanstveno opravdano upotrebljavati semantičke pojmove, budući da Tarskijeve definicije navodno *ne* sadrže nedefinirane semantičke pojmove.

U suprotnosti s tim uvjerenjem suvremeni fizikalizam tvrdi da je Tarski istinu samo svodio na druge semantičke pojmove, ⁹ (postupak koji naravno, nije *znanstveno* opravdan).

Otud slijedi zaključak da, ako doista želimo *znanstvenu* interpretaciju jezika u odnosu na semantiku, trebamo da dopustimo pojmove kao što su *istina* i *prvobitna referencija*, koje onda objašnjavamo fizikalistički, uzročnim lancem, što, naravno, znači da ih objašnjavamo pomoću *ne-semantičkih* termina (odnosno, pomoću prvobitnih semantičkih termina). Fizikalizam tako tvori *prijelaz* između sintakse jezika i je jači pojam kada se »zakoni znanosti ne samo svode na zakone jedne njegove interpretacije. Otud, ispostavlja se kako nisu više potrebne »teorije« semantike za prvobitne termine koje Tarski uvodi prevodenjem lijeve strane formule na desnu stranu (»Schnee ist weiss« — »ako je snijeg bijel«). Fizikalizam dakle *obrazlaže* prvobitne semantičke pojmove pomoću fizikalnih termina, i zbog toga, prema njemu, *semantička* je interpretacija prvobitnih semantičkih pojmova nepotrebnim teoretskim dodatkom, koji vodi u *circulus vitiosus*, u objašnjenje semantičkih termina pomoću semantičkih a ne nesemantičkih termina kao što bi bilo potrebno — a to, naravno izvodi fizikalizam.

Možemo to osporiti ⁹ sa stajališta *nesvodivosti* semantičkih data na fizikalna. Možemo odrediti istinu polazeći od teorema naše teorije značenja za dati jezik i tako (taj) jezik graditi prema gore, od teorema prema aksiomima, a ne prema dolje, iz aksioma.

⁷ *ibid.*, str. 4.

Studies in the Philosophy of Science, Vol. II., U. of Minnesota Press, 1958, str. 3.

⁸ Harty Field, »Tarski's theory of truth«, *The Journal of Philosophy*, vol. LXIX, br. 13 (1972), str. 347-75. Preštampano u Mark Platts (izd.): *Reference, truth and reality*, Routledge and Kegan Paul, London, Boston and Henley 1980, str. 83.

⁹ John McDowell, »Physicalism and primitive denotation: Field on Tarski«, *Erkenntnis*, vol. 13, 1978, str. 131-52, preštampano u M. Platts (izd.), *op. cit.*, str. 111-130.

&

Iz kontroverze između fizikalističke i tarskijevske interpretacije (Field vs. McDowell) preuzimamo zamisao prve, prema kojoj *nisu* opravdana ona shvaćanja koja *ne* možemo svesti na Jedinstveni jezik (filozofije kao znanosti): npr. »vitalizam«, koji tvrdi da postoje nesvodljivi biologijski termini, koje ne možemo objasniti u nebiologijskim — dakle fizikalističkim — terminima; »kartezijanizam«, koji tvrdi da postoje neosvodljivi duhovni termini — koje ne možemo objasniti pomoću neduhovnih termina; »semantikalizam«, koji tvrdi da postoje nesvodljivi semantički termini, tj. da mi trebamo semantička data, kao što je npr. »Schnee« referira na *snijeg*, prepoznati kao prvobitne termine, koje ne možemo objasniti u nesemantičkim — dakle fizikalističkim — terminima.¹⁰

Fizikalizam dakle nastupa sa stajališta Jedinstvenog Jezika Znanosti i tvrdi da nisu opravdana shvaćanja odnosno da nisu operativne teorije, koje ustraju na podlozi djelimičnih znanosti. Drugim riječima: *ni jedna* između znanosti u svojoj domeni ne treba da bude nesvodljiva (kartezijanizam, npr., ne možemo opravdano objasniti u njegovim vlastitim, dakle duhovnim terminima), pošto *jedna* između znanosti ne može biti nesvodljiva (a to je *fizikalizam* koji, objašnjava posljednje sastavne dijelove svih pojedinačnih znanosti, odnosno shvaćanja kao što su »vitalizam,« »kartezijanizam« i »semantikalizam«, *pomoću svojih vlastitih, fizikalističkih termina*).

Tako je, prema shvaćanju fizikalizma, moguća interpretacija *kod koje se ne obaziremo ni na jednu od epistemoloških osnova*, naravno uz pretpostavku da postoji *jedna opravdana znanstvena* (tj. fizikalistička) *osnova* (koja je reflektivna, jer fizikalizam, kao što smo rekli, predstavlja objašnjenje — a time omogućuje odnos s realnošću, tj. s »onim što nije teorijsko« — u svojim vlastitim terminima).

Ili, drukčije kazano, Jedinstveni Univerzalni Jezik u jednoj točki garantira referencijalni aparat *svim* znanostima, tj. garantira im vezu sa realnošću. A to je još i te kako bitno u našem primjeru interpretacije jezika, dakle u semantici. Ona bi trebala da vrijedi i za prirodni jezik, ali tek *a posteriori*, kao hipoteza, jer ono što osigurava fizikalizam, to je zapravo teorija znanstvenog jezika (ne obazirući se na aplikaciju na prirodni jezik).

Naveo sam smjer u kojem *Jedinstveni Jezik Znanosti* traži interpretaciju bez skretanja pažnje na epistemologijsku osnovu.

Ostaje još pitanje kako je s onom od znanosti, koje je bitni posao interpretacija »prirodnog jezika«. Tu znanost, *ligvistiku*, pogledajmo iz ugla transformacijske generativne gramatike koja je danas u njoj vodeća. Kod toga, zanimat će nas činjenica da ona, barem po mišljenju njezina tvorca (Chomsky), pored empirijskih propozicija, traži i epistemologiju, koja ove propozicije podgrađuje. Ova je izražena u Jedinstvenom Univerzalnom Jeziku *Biologije*, koja se znanost služi *terminima genetskog koda*.

¹⁰ H. Field, *op. cit.*, str. 92-3.

U podlozi se generativne gramatike nalazi više epistemoloških tvrdnji:

»(A) Lingvističku teoriju trebamo interpretirati u realističkim terminima; drugim riječima, treba da gramatiku (odnosno jezik!) koja je njezin predmet prije od govornog jezika, razmatramo kao supstancijalnu realnost.

(B) Realnost gramatike sastoji se iz psihologijske supstancije, jer psihologijsko jest jedan posebni način materije.

(C) Psihologijska realnost jest specificirano stanje duhovnog organa.«¹¹ Četvrto tvrđenje jeste pretpostavka genetskog koda izvedena iz prijašnjih triju.

Naravno, javlja se pitanje da li je taj trag izvođenja reverzibilan, što bi značilo da lingvistiku možemo u posljednoj instanci objasniti Jedinstvenim Jezikom Genetskog Koda. Dalje, to bi značilo da je epistemološki supstrat nužan za lingvističku interpretaciju.

Međutim, nedavno se javila teza (vidi bilj. 11), da je lingvistička interpretacija jezika moguća *bez obzira* na epistemološki supstrat. To dakako još ne znači da nema nikakvog supstrata: interpretacija treba da nešto pretpostavi (već zbog toga jer se svaka činjenica javlja u okviru teorije — određenu posebnu gramatičku teoriju može da opovrgne tek *analiza* određene rečenice, a ne njezino postojanje), a ta je pretpostavka tvrdnja (A) (naime, da lingvistička teorija sadržava tvrdnje koje možemo da opovrgnemo).

S obzirom na spomenutu tezu, za lingvističku interpretaciju nije neophodno nego je čak i neopravdano preuzimanje ostalih tvrdnji, koje iskazuju sljedeće hipoteze o supstanciji govornog jezika (B), (C), i konačno dozvoljavaju prevođenje u Jedinstveni Jezik Znanosti (dakle, u jezik genetskog koda) (D).

To, da povlačimo crtu razlučivanja između »empirijski i metodologijski« fundirane pretpostavke koja kao takva omogućuje djelatnost generativne gramatike, i između »filozofskih«, epistemoloških teza (koje se usmjeravaju prema »vanjskim« znanostima) u stvari znači interpretaciju *ne uzimajući u obzir epistemološku podlogu*.

Ako možemo povući crtu razlučivanja, to znači

— da Jedan Jezik nije nužno spojiti sa jednim između mnoštva jezika, tj. da »prirodni jezik« možemo objasniti ne obazirajući se na univerzalni jezik filozofije,

— ali da taj jezik, Jedan Jezik, kao jezik logike, kada je postao autonoman, *može* biti legitimno oruđe objašnjenja *odsječka* »prirodnih jezika«.

Tako, jezik logike (filozofije) na svoj vlastiti način (ne kao posljednji ireduktibilni Jezik, već kao metodološko sredstvo empiričke analize) može da nam pomogne kod toga

da upoznamo *strukturu* prirodnog jezika *kao* posebnu cjelinu (jezik),

ali samo u pojedinačnim odsječcima.

¹¹ J.—Cl. Milner, »Linguistique, biologie, psychologie«, u: *Ordres et raisons de langue*, Seuil, Paris 1982, str. 302-317 (str. 303); na taj se tekst odsad oslanjamo.

To, da je pristup proučavanju jezika moguć samo djelomično, po odsječcima, svakako je trivijalna istina,

koju, međutim, ne možemo uočiti ako ne odbacimo hipotezu Jedinstvenog Jezika Znanosti kao pretpostavljene »supstancije« kod interpretacije pojedinačnog jezika.

(Vjerojatno tek u tom koraku možemo početi misliti na lingvističku interpretaciju govornog jezika.)

O NEMOGUĆEM U TOM JEZIKU

Ovu bilješku gotovo nisam želio uključiti u člančić zbog moguće nerazumljivosti, što je jedan način nemogućeg. Ali mislim da će ju nekolicina riječi o terminu »tajjezik« učiniti razumljivijom. *Tajjezik* (»lalan-gue«, kao što uvodi termin Jacques Lacan u svojim kasnijim seminarima, pisano zajedno) naznačava pretpostavku realnosti jezika koja nastupa prije klasifikacije odnosno rada na jeziku kojeg uvodi teorija, npr. lingvistika ili logika. Tu niču pitanja kao što je sljedeće: otkud nam zapravo garancija da je baš rečenica ili ime nosilac značenja? Kakav je odnos između materinjeg jezika i narodnog jezika, jezika jedne jezične zajednice koji se uspostavio radom na tom jeziku — što je vidljivo uostalom u tome što tajjezik kao realnost predikativnog kolapsa nudi otpor klasifikacijama, čini neprirodnim (književni jezik itd.? A sada evo bilješke, koja treba da čini *rub* onom već zapisanom (ja sam je zapravo formulirao na osnovi bilješki pomoću kojih sam pisao gornji člančić):

Filozofija tvrdi da ne postoji nemoguće u jeziku (to je nijekanje nemogućnosti, upisane u jezik). Pretpostavka je kod toga da mi možemo izgraditi jezik bez nemogućnosti: Univerzalni Jezik. Nemogućnost tog Univerzalnog Jezika ispostavlja se pomoću njegova prijevoda u ne-jezično (što je teza fizikalizma).

Ali, određen filozofski (epistemološki) pristup jeziku upotrebljavaju (a) filozofija jezika (što je, naravno, tautologija), kao i (b) lingvistika (Chomsky). Kod ovog posljednjeg slučaja to znači postaviti pitanje nemogućeg, upisanog u tajjezik, kao nemogućnost pridruživanja jezičnih i nejezičnih odsječaka, nemogućnost ontologije, koja bi nešto doprinijela objašnjenju jezika.

Kako se ta nemogućnost upisuje u filozofiji? Primjer je kontroverza između fizikalizma i teorije istine. Kod prvog, referencijalni aparat je nužan za konstrukciju semantike. Kod druge, referencijalni aparat nije nužan (pristup je holistički, i otud teorija istine: treba da osiguramo slaganje strukture).

Teorija referencije nudi nam dva načina kako se realno tog jezika ispostavlja nemogućim. Field je uvjeren da je referencija nužna (Davidson naziva njegovu teoriju »building-block theory«), i usmjerava se prema nečemu što *nije* jezično (referencija). McDowell: teorija *istine* ne treba teoriju referencije.

Realno jezika ispostavlja se nemogućim (kod falsifikacije: empirijskim načinom analize (J.-Cl. Milner)).

Zbog toga pored pretpostavke o postojanju jezika-gramatike (Saussure, Chomsky) (i mogućnosti falsifikacije-potvrđivanja analize u sekvencijama) nije potrebna još neka posebna filozofska (psihološka, biološka, itd.) fundacija teorije.

Rješenje je jednostavno: pretpostavka teorije nužna je kao »radna hipoteza«. Teorija otud biva sučeljena s »empirijskom činjenicom« — jezika kao predmeta — *po odsječcima*. Nužno je sučeljavanje teorije sa činjenicama — jezika — i uzajamno djelovanje tih dviju (teorije i njezinog predmeta), a da uz to ne treba da pretpostavimo i filozofsku (epistemološku) zasnovanost predmeta (npr. da možemo jezik *utemeljiti* genetički, psihološki, ili fizikalistički). Pošto pretpostavka filozofskog utemeljenja jezika nema nikakvog drugog potvrđenja kojeg ne bi imala i bilo koja druga *teorija*, pomoću koje pristupamo proučavanju jezika, pa se ta pretpostavka kod proučavanja jezika ne iskazuje operativnom, možemo je bez poteškoća zamijeniti drugim, adekvatnijim teorijama, između kojih neka nam bude dovoljno preuzeti temeljnu pretpostavku generativne gramatike (da je jezik-gramatika njezin predmet), a da uz to ne dopuštamo još druge epistemološke (znanstveno još nedokazane) hipoteze.

Matjaž Potrč: ABOUT THE UNIQUE LANGUAGE OF PHILOSOPHY AND SCIENCES AND ABOUT THE INTERPRETATION OF SPEECH

S u m m a r y

The interest of linguistics in language is different from the interest of philosophy in language: the former is interested in the problems of structure of different languages while the latter is interested in the possibility of building up a unique universal language. It was only with the rise of modern logic that philosophical interpretation of a (universal) language became possible (which could be of use to the linguists, too). But the founding of such a language needs an outside base, that is, all of its terminology should be possible to reduce to the terminology of a certain separate science. The thesis of physicalism comes from such an approach. The belief is that the semantic concepts cannot be justified if they are not explained in a physicalistic way, that is to say, with some other non-semantic concepts. The condition is that no science can be defined with its own terms and that there should be at least one scientific basis (for example; physicalism) which could be justified with its own terminology, that is in some reflexive way. In modern linguistics (generative grammar) apart from the investigation of the empirical propositions, there is an attempt to epistemologically build a theory with a unique scientific language (for example, that of biology). A new interesting thesis states that it is not necessary to build such a theoretical base and that it is possible to build an interpretation of language without taking into account its epistemological basis. In such a case the stress is put on the interpretation of segments and on the argumentative procedures.